

літературно-наукова бібліотека. ч. 33.

Відповідає за редакцию: Володимир Гнатюк.

М. Костомарів.

Письмо до видавця "Колокола"

з передмовою М. Драгоманова.

Переклав

В. Гнатюк.

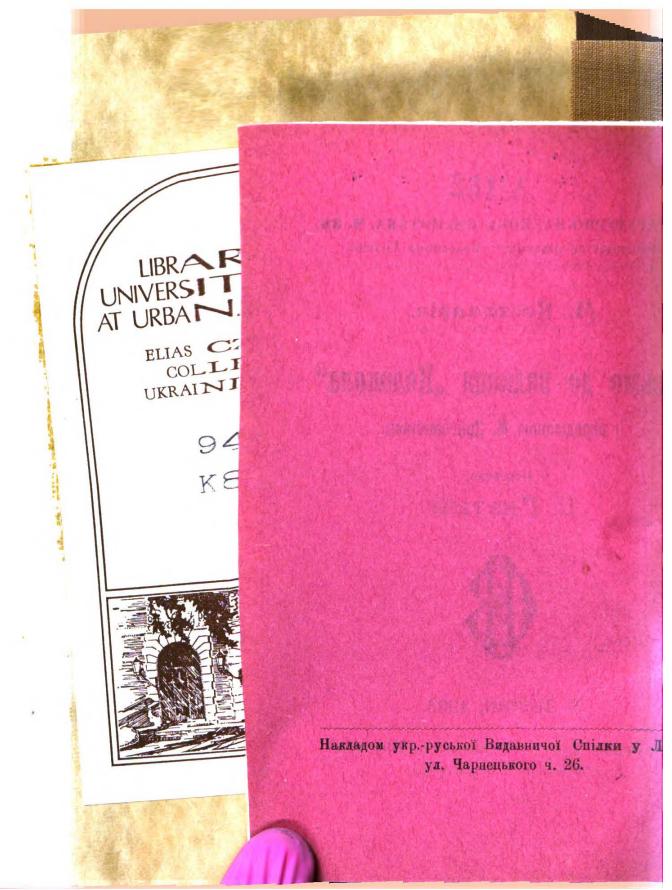

У ЛЬВОВІ, 1902.

3 друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського.

Digitized by Google

UNGERSITY OF ILLINOIS AT

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА ОСИПА І АНАСТАЗИЇ КОЧАН ЗДА

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА. Ч. 33.

Відповідає за редакцию: Володимир Гнатюк,

М. Костомарів.

Письмо до видавця "Колокола"

з передмовою М. Драгоманова.

Переклав

В. Гнатюк.

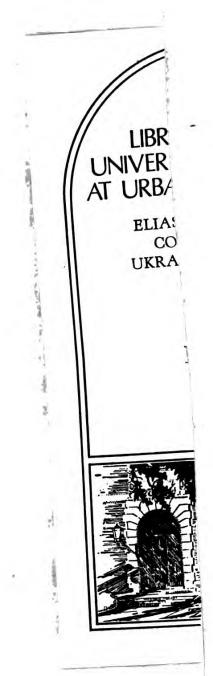

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка під зарядом К. Беднарського.

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ки у

Накладом укр.-руської Видавничої Спілки у Лі ул. Чарнецького ч. 26.

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

947.7 K848p

Передмова.

Надрукована понизше статя була оголошена первісно в 61 ч. "Колокола" (15 сїчня 1860 р.) А. І. Герцена під назвою "Україна" 1). Вона появила ся в самім розгарі виміни думок між видавцем і ріжними польськими діячами над тою замотаною появою, що називаєть ся польським питанєм. На жаль ся статя в часї польського повстаня 1863 р. — хоч і признана самим Герценом дуже важною — мало показала впливу не лише на польських діячів, але й на редакцию "Колокола", як про те ми говорили докладно в наших статях "Историческая Польша и великорусская демократія".

¹⁾ Сей наголовок поставлений мабуть самим Герценом.

-- 4 -

SHIP CONTRACTOR

Не вважаючи на те — або ліпшо сказати: з уваги на те — ся статя но стратила свойого значіня і не стратиті його доти, доки у Східній Европі не по рішать ся ті політично-соціяльні питаня яких вона дотикає. Передрук сеї статі по казав ся нам особливо тепер конечним коли смерть її автора піднесла на нові дискусию над тими питанями, хоч і дово лі несьміливу, навіть у внутрішній прес в Росиї.

Ся статя написана М. Костомаровом як про те можна переконати ся з самогії змісту.

Письмо Костомарова до Герцена — крім характеристичного на свій час по гляду на історію України — цікаве я сьвідоцтво учасника про характер і мет того політичного напрямку, що був назва ний "Кирило - Методієвим Брацтвом Костомарова, Шевченка і товаришів 40-их роках і як виклад стремлінь круж ка "українофілів", що ґрупували ся в по чатку 60-их років коло петербурсько "Основи".

Вже для тої одної річи представля письмо Костомарова цікавий документ д історії політичних ідей на Україні. Вон виясняє один із ступенів у розвитку тог

Digitized by Google

федерально - демократичного руху, який виявляє характеристичну прикмету політично - соціяльних стремлінь Українців навіть тоді, коли в них неясна спеціяльно українська самосьвідомість. Ідеї Костомарового кружка представляють без сумніву те огниво, що лучить стремліня товариства "Соединенныхъ Славянъ", основаного в Каївській тубернії між 1823—1825 р., з принципами "українофілів" і "хлопоманів" 60-их років і теперішніх українських федералістів-соціялістів.

Ось як означує Горбачевський "цѣли и правила" товариства "Соединенныхъ Славянъ", якого він був впливовим членом:

"Товариство ставляло головною метою визволене всїх славянських племен від абсолютизму, усунене національної ненависти, що існувала між деякими з поміж них і злуку всїх заселених ними земель у федеративний союз. Задумувано означити довладно границі кождої держави, завести у всїх народів форму демократичної парляментарної управи, зложити конгрес для завідуваня справами Союза і для зміни загальних основних законів в разі потреби, полищаючи опроче кождій державі внутрішній устрій і незалежність в укладаню своїх партику-

лярних прав. Входячи в основи гаразду поодинокого чоловіка, ми переконуємо ся, що вони бувають фізичні, моральні і духові: задля того суспільність, як цілість зложена з одиниць, мусить основувати ся на тих самих підставах, а для осягненя можливого гаразду жадає промислу, що запобігає бідности і жебрацтву; моральности, що усуває бурливі привички, змягчуе пристрасти та насаджуе чоловіколюб. ство; вкінци просьвіти, вірного товариша в боротьбі зі злом, звязаним із існованем, яка робить розумнійшим і більше досьвідним у всіх підприємствах. Розширювати еї веї три основи суспільного гаразду кладено як перший і невідкличний обовязок Славянина. Він повинен був по можности усувати упередженя і лихі привички, загладжувати ріжниці кляс і викорінетерпимість віри, заохочувати власним прикладом до здержливости і трудолюбства, стреміти до духового і морального удосконаленя та заохочувати до сього иньших, помагати бідним усякими способами, але не бути розкидайком; не робити людий богатими, але вчити їх, як користувати ся богацтвом при помочи праці і бережливости без шкоди для себе і иньщих. Переконане в сих правилах ка-

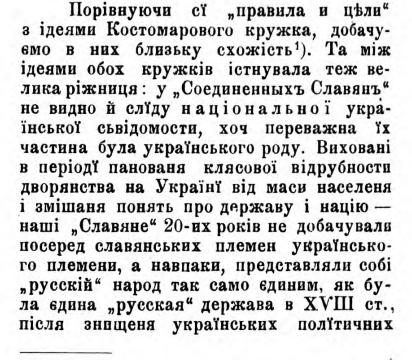
Digitized by Google

URBANA-CHAMPAIGN

зало Славянам робити з них отсї висновки: ніякий переворот не може мати успіху без згоди і помочи цілої нациї; тому передовсім належить з разу приготовити народ до нового способу суспільного житя, а опісля дати йому його; народ не може бути інакше свобідний, як ставши моральним, просьвіченим і промисловим. Хоча военні революциї осягають скорше мету, та наслідки їх небезпечні; вони бувають не колискою, але гробом свободи, в якої імени доконують ся. Славяне переконані в тім, що їх надії не можуть так швидко сповнити ся, як вони бажали-б; та не хотячи тратити часу на пустих і неможливих заходах, задумують робити все те, що залежить від них і веде до означеної мети, хоч і звільна. Виповняючи сей намір вони постановили визначити якусь частину загальної суми на викупно кріпосних людий, старати ся заводити або підпомагати заведене невеличких сільських шкіл, переконувати селян і вояків про конечність пізнаня правди і любови для виповнюваня обовязків горожанина і розбудити в них таким чином бажане переміни понижуючого стану рабства і т. ин. (Зап. Неизвъстнаго, Рус. Архивъ, 1882, кн. 2, ст. 443-445).

¹⁾ Не так ясно і в очевидним перекрученем, та все таки вгідно в наведеною випискою в Горбачевського, представлена була суть стремлінь "Соединенныхъ Славянъ" і в "Докладъ слъдственной коммисіи 30 мая 1826 р." Той "докладъ" найдено на столі Костомарова під час ревівиї в нього 1847 р. — "Від разу видно, чим займаєть ся" — сказав при тім жандармський офіцер. Сей дрібний факт доказує теж істнованє посередної звязи між київськими панславістами 40-их років і "Соединенными Славянами" 20-их років.

Сей пропуск в ідеях "Соед. Славянъ" був одною з головних причин їх слабости і сумного тратізму їх кінця. Завдяки йому "Соед. Славяне" позбавили себе можливости пустити коріне в масу українського населеня, що окружало їх, покористувати ся його свободолюбними традиціями, які були тоді ще дуже сьвіжі і навіть виявили ся ясно — на диво самих Славян — в часі повстаня Чернигівського полку в Київській тубернії в 1825—26 рр. Брак національної української самосьвідомости був також причиною, що "Соед. Славяне" зляли ся так легко і безумовно з "Южнымъ Обществомъ", що мало не тільки не подібні, але у многім противні "славянським", заговірницько-централістичні "цели и правила". Наслідком того, хоч "Соед. Славяне" перевисшали членів "Южн. Обще-

^{1) &}quot;Соед. Славяне" вачисляли до будучого політичного союза отсих "вісім славянських колін: Росию, Польщу, Чехію, Моравію, Дальмацію, Кроацію, Угорщину зі Семигородом, Сербію з Молдавою і Волощиною". ("Докладъ слъдственной коммиссіи", в книзі вид. редакциєю "Полярной Звъзды" 14 дек. 1825 г. і Императоръ Николай I, 54).

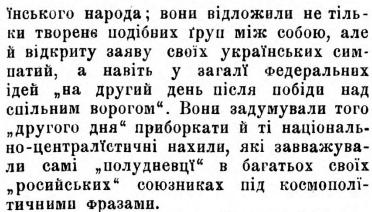
ства" в часі оружного повстаня у грудні 1825 р. і в січні 1826 р. — вони погибли майже цілковито безплодно для своїх ідей, які для ширшої публіки їх сучасників і близьких потомків цілковито згубили ся за стремлінями "Южнаго Обще ства" і иньших "декабристів". 1)

Щось подібне як із "Соед. Славянами", скоїло ся в певній мірі, — тільки ще більше тратічно — з тими "полудневцями", що пристали до "росийських соціяльних революціонерів" 70-их років. Загальний прогрес демократичних ідей на протязі XIX ст. і науки про український народ — зложені в значній мірі зусилями Костомарового кружка і його послідува чів — пробудили в тих "полудневцях" почуте національної звязи з простонародем, а навіть сьвідомість значіня поривів того народа до свободи. Та з ріжних причин, про які ми говорили при иньшій на годі, багато "полудневців" не вважало потрібним утворювати з себе самостійні труни, що клали-6 собі метою працювати по перед усього безпосередно для того укра

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

¹⁾ Подробиці до всього сказаного про "Сое, Славянъ" подані в висше названих "Запискахъ Не извъстнаго" (Горбачевського) в "Русскомъ Архивъ

Але як і можна було надіяти ся, всі сі і подібні рахуби "полудневців" по казали ся хибними. Не будемо говорити безпотрібно про те, що неввага до місцевих українських обставин відобрала в "полудневців" підставу (і то дуже вдячну) для ліпшого боку їх діяльности. дившись піддати свої стремліня до політичної свободи, до яких вони -не без впливу традиций своей земли добили ся з таким трудом, визволившись від містицизму "росийського народництва", згодившись піддати ті стремліня під застарілий централістичний девіз народної волї, відповідний більше абсолютизмови релітійно-політичних сект XVI—XVIII ет., ніж сучасному розуміню свободи федералісти-полудневці затемнили перед

LIERARY
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

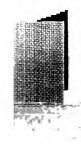

суспільністю саму суть своїх політичних ідеалів. А замовчане українських симпатий полудневцями мало ще гірші наслідки. Через те промовчане "полудневці" що належали до найенергічнійших і найбільше самовідречених членів відомої партиї і тому й згинули перипі — дали після своєї погибелі тим самим національноцентралістичним елементам, яких задуму вали приборкати після побіди над спільним ворогом та які пережили їх, можливість, експльоатувати їх власні імена і їх погибіль у користь стремлінь зовсім противних тим, за які погибли полудневці: у користь підновлених теорій бюрократизму та обрусіня, свойого роду катковщини в блянківськім та марксівськім плащи1).

Належить признати, що вина того промовчаня і майже безплідної погибелі стільких синів України падає в значній

¹⁾ Деякі подробиці до сказаного тепер диви в наших статях і брошурах: "Историческая Польша и великорусская демократія", — "Народная Воля" о централизаціи политической борьбы", — "Кл біографіи Желябова", — а також у брошурах при Желябова, Кибальчича, в "Письміз гг. П. Лаврова і Л. Тихомирова къ редакціи "Przedświtu", — "За просы времени" в 4 ч. "Візстн. Нар. Воли" і ин.

мірі на слабости і помилки представників того напряму, з якого вийшло свого часу друковане дальше письмо М. Костомарова.

Се письмо дає нарис програми українських панславістів 40 их років і "українофілів" початку 60-их років. Та вона не може бути названа ан'ї доволі ясною з політичного й соціяльного боку, ані доволі повною для свойого часу. З часом же люди Костомарового напрямку не тільки не розвили політично-соціяльної сторони своеї програми, але навіть дали їй значно атрофувати ся. На запити, звертані до них у тій справі, вони відповідали звичайно вказуючи на те, що положене українського народа й національности вимагає в данім часі від сьвідомих Українців головно культурної роботи. Та в відповідях тих забувано про се, що по перше культура має і політичну і соціяльну сторону, а по друге, що без відповідного простору, можливого тільки при свобідних політичних установах, трудна, а для народів позбавлених національної незалежности майже цілковито неможлива ніяка, навіть найспокійнійша культурна робота, хоч би виключно літературна та педагогічна.

_ 14 _

LIE UNIVE AT URE ELI C UKR

Під такий час атрофії політично-соціяльних стремлінь у так названих "українофілів" вспіло підрости те поколінє "полудневців", що було втягнене до так названої "росийської соціяльно-революцийної партиї", завдяки не тільки неповноті осьвіти, винесеної з офіцияльних шкіл і власній неввазї, але й завдяки недостаточній яркости політично-соціяльної сторони на стязї українських народолюбців.

В теперішну пору хотіло-6 ся думати, шо круг помилок y ріжного прогресивних напрямків посеред роду України вичерпаний населеня ДО ця та що історичний огляд минувшини тих напрямків, якому має служити й отся брошурка, поможе виробити всесторонно програму для сол'їдарної діяльности всіх елементів, що мають на меті свободу і розвиток українського народа в конечній звязи зі свободою й розвитком усіх його сусідів, славянських і неславянських.

Женева, 1 липня 1885 р.

М. Драгоманів.

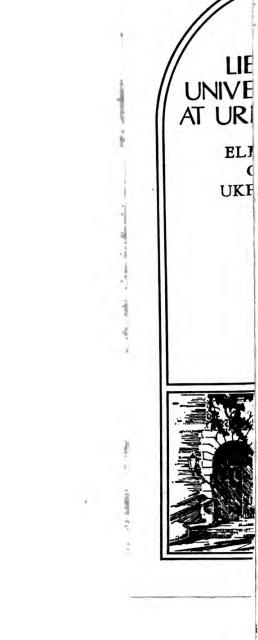
Письмо до видавця "Колокола".

Високоповажаний Добродію!

В 34 ч. "Колокола" висловили ви такий погляд про Україну, який інтелітентна частина українського народа переховує здавна як дорогоцінну сьвятість серця. Прийміть же від нас сердечну подяку. До числа багатьох правд, які ви перші висловили друком у росийській мові, належить і те, що ви сказали про нашу вітчину. Позвольтеж передати вам прилюдно наші щирі переконаня.

Більшість росийської і польської публіки привикла не вважати нас окремим народом, не признавати в нас відрубних елементів для самостійного житя, вироблених минувшиною, сумнівати ся про істнованє в нас власної народньої мови і про можність її літературного розвитку і взагалі ставити наші окремішности в ряді

провінцияльних відтінків — то росийської, то польської нациї. Сей мильний погляд вийшов звідти, що — на честь нашої полуднево-руської, громадської церкви — від неї відривало ся все, що носило на собі признак шляхоцтва й привілегії, тай сама церква передавала його анатемі. Дворян Українців нема, з виїмком гатьох, що останніми часами, разом із пізнанем безпідставности дворянської інституциї, звертають ся до чистого народнього жерела; і перше не було в нас дворян: вони були чужі, хоча й походили з нашої крови; перше робили ся вони Поляками, тепер — Росиянами. Малоросийська нация, як її звикли називати з легкої руки дяків Олексія Михайловича, оставала все добром угнетеної кляси, що годувала своїм потом і кровю і Вишневецких і Разумовских. Чиж можна називати народом селянство? Чиж можна йому давати права на самостійне істноване?

Так думало і думає багато здавна. Нам доводило ся чути від ліберальних Поляків, що про приналежність Волин'ї і Поділя до Польщі не може бути ніякого сумн'ву тому, що вся осьвічена кляса на селеня тих країв— се Поляки і тягнут душею і тілом до Польщі; що-ж тика

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

еть ся суцільної маси простого народа, то його не слідує про те й питати тому, що він не може відповідати, не розуміючись на державних питанях. Росийські ліберали, або наслухавшись польських доказів і привикши уважати націями тільки такі народи, що мали володарів, двори і дипльоматів, жертвують великодушно ті краї Полякам, або під впливом патріотизму, розвитого Устряловим, уважають їх неперечною власністю Росиї; таким чином питане про приналежність земель, заселених нашим народом, творить спірну між свободолюбцями обох славянських племен. А тимчасом справа зовсім ясна: спірні землі не належать ні до одних, ні до других; вони належать до того народа, що їх здавна заселяв, заселяе і обрабляе.

Україна або Полуднева Русь має свою великозначну і поучаючу історію. Не будемо заглубляти ся в сумерки удільного періода, коли Полуднева Русь, злучена з північною федеративною звязею князівського роду, швидко після визволеня від Татар, за посередництвом литовського князя Гедиміна (1320 р.), вернула ся до свойого віддільного житя. Сей період міг би бути для нас дуже цікавим предметом

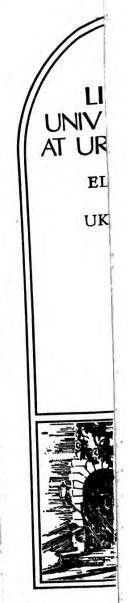
Ч. 33.

2

Digitized by Google

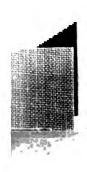
Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

досліду; на жаль ми можемо глядіти на нього тільки через монастирські окуляри літописців. З часів козаччини наступає нове жите для нашого краю. Козацтво, якого славянське значіне Ви дуже добре признали, було розсадником свободи і перешкодою для двоякого деспотизму: з одного боку для — внішнього, на пів дикого, східно-мусульманського деспотизма, з другого для — внутрішнь ого, аристократичного, делікатного, цивілізованого, розвитого в Поляків під впливом старих римських і папських понять крайности. Від кінця XVI ст. йде цілий ряд повстань проти польського дворянства.

Тому що Польщу непокоїли набіги хижих орд, то вона не могла обійти ся без оружної сили на турецько-татарських границях, через те потрібувала козаків і мусїла полишити їм спільні, по розуміню тодїшнього часу, зі званєм вояка права свобідного чоловіка. Та вона признавала козацьку гідність тільки обмеженому числу записаних у реєстр, а решту народу тримала в неволї у королівських старостів і дідичів. Народ, навпаки, бажав увесь користувати ся правами свобідних людий; всї хотіли бути козаками, а самі реєстров-

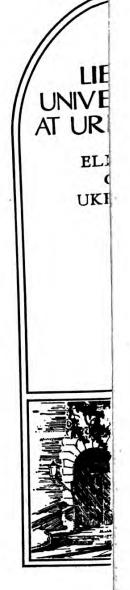

ці бажали також поділити ся своїм званем зі всіми. Народ не бажав мати над собою панів; народ домагав ся самоуправи, самосуду, рівноправного сповнюваня громадських обовязків і свобідного вибору способу житя для кождого. По розуміню народа в Україні вільно було жити всякому і ледви денебудь шановано так у XVII ст. чоловічі права дотично віри, породи, народности, переконань. Коли Поляки докоряли козакам, що в них находили захист ріжного роду авантурники, самозванці, політичні вигнанці, єретики то вони відповідали, що в них заведено так від віків, щоби кождому був вільний прихід і відхід; у них не питали, відки хто прийшов і куди йде. Самі козаки, лицарі віри, невтомні вороги всего неправославного на війні, в себе приймали радо — і католика і аріянина і мусульманина. І тепер в Українця далеко меньше релігійности, ніж у Росиянина, хоча непорівнано більше внутрішньої побожности.

Український народ, не вважаючи на внішню подобу в багатьох рисах свойого побуту з Поляками, представляв до них у своїх понятях у XVII ст. цілковите противенство. Коли Поляки під впливом

ідей, вироблених пістизмом для римської републики, і взагалі під впливом західноевропейським, говорячи про свободу, представляли собі її не інакше як добро "ludzi szlachetnego stanu", які топтали всю масу servorum, хлопів, людий підлої кляси — Українці навпаки ненавиділи всяке вивисшуване і привілегії; домагаючись від Поляків прав і вільности, вони хотїли і жадали їх не для горстки, але для цілого свойого народа. От із якої причини Поляки полишали радо права свобідного чоловіка пяти-шести тисячам козаків, а ті пять-шість тисяч намісь вдоволяти ся своїм виїмковим положенем, приймали в свої ряди три рази більше і піднимали оруже не за себе, але за тих, що їм не давано прав, якими вони самі користували ся. Та едність у стремлінях народа становила його силу, що дуже добре розумів сам народ, висловляючись так у своїй історичній думі:

Тим то й сталась славна страшенная ко-[зацькая сила, Що у нас, панове молодці, була воля й [дума єдина¹).

¹⁾ Тепер доказано, що ся дума підроблена, а не народня. М. Др.

Правда, отруя польського аристократизму вспіла перейти і в козацьку клясу і виродила в ній багато не доля шків, які по словам иньшої пісні:

"Для панства великого, Для лакомства нещасного" зраджували власні народні переконаня, але та отруя не потрафила заразити всю масу козацтва; в епосі Хмельницького реєстрові козаки, на яких пани так покладали ся, що посилали їх бити ся з рідними братами, перебили своїх старшиннедоляшків і пристали до Богдана, що йшов іще тоді під стягом всенародної свободи.

На жаль люди, що руководили народніми рухами і стояли висше від народніх мас своєю осьвітою, приймали разом із тою осьвітою й ті пересуди, що бу-Українцям. противні Свобода, яку маси уявляли собі неясно, але в широкім розуміню, укладала ся в їх головах під впливом тодішньої осьвіти в польські форми прав упривілейованої верстви, хоча в формі змягченій власними народніми понятями Сам Богдан Хмельницький, що побідив. короля Яна Казиміра під Зборовом при помочи цілого народу, заключив договор, на підставі якого

тільки 40.000 душ отримувало козацькі права, а решта народа повертала знов у підданство. На честь і на нещасте нашого народа він спротивив ся тому енертічно; по році Хмельницький мав виразно жадати від Поляків цілковитого знесеня кріпосного права; розумієть ся, що наслідком такого дивного, по тодішнім польським поглядам жаданя, була війна і та війна випала нещасно для козаків. Від тої пори щасте то піднімало, то зраджувало Хмельницького, доки він остаточно не піддав ся під опіку московського царя підставі переяславського договору (1654 p.).

Блискучі успіхи козаків і Москвичів примусили Поляків жертвувати Олексію Михайловичу корону на випадок смерти тодішнього короля. Підлещений такою пропозицією московський двір позволив собі першу страшенну несправедливість супроти України: намісь обезпечити країну, що обернула ся до нього добровільно під умовою оборони від ворогів, царь висловив по тихо намір, що віддасть її Польщі, коли здобуде корону... Хмель-

ницький умер із жалю.

Аби забезпечити своїй землі відповідне місце в наміренім державнім пере-

вороті, Українці заключили в 1658—1659 р. гадяцький договор, на підставі якого Україна, під назвою Великого Князївства Руського, як независима република, отримуючи відрубність і самостійність внутрішньої управи, судівництва, релітійного, громадського, фінансового і військового устрою — злучувалась із Польщею в одну републику; таким чином повставав союз славянських держав: Польщі, Великого Князївства Литовсько-Руського, Великого Князівства Руського і — коли-б довершила ся злука з Москвою — то й московського царства. То була перша проба славянського союза, про який ми думаємо тепер так, як і Ви. Не можна при тім не звернути уваги, що укладачі Гадяцького договору мали на меті просьвіту народа і вільність слова: постановлено було завести на Україні два університети, школи, друкарні і полишено свободу друку навіть у предметах, що дотикали віри.

Та найважнійше, найживійше питане порішено тим договором невдоволяючо. Бажаючи немов погодити старі пересуди про конечність упривілейованої кляси з народнім домаганем рівноправности, укла-

дачі думали осягнути се через легкий доступ до дворянства.

Відповідно до договора мав право Руський Гетьман представляти до нобілітациї кождому соймови по сто козаків із кождого полка. Правда, се вело до того, що таким способом міг звільна цілий народ перейти в дворяни, та маса не могла зрозуміти і приняти такої міри тим більше, що взагалі не терпіла інстинктово дворянської гідности. Сей договор, що випередив у остатній справі польську конституцию 3 мая 1791 р., був нарушений зараз же і Поляками і Росиянами. Поляки попавши в біду, приймили його і прикликаючи — по формі соймової присяги — на свою вітчину божий гнів на випадок його нарушеня, рівночасно під впливом єзуїтської льогіки висловляли явно надію — піддурити козаків; латинське духовенство гіршило ся тим, що в ним мають засїдати в соймі православні духов. ні; шляхта знов обиджала ся що її гідність роздавано тим, кого вона, звикла називати хлопами.

З другого боку народ, довідавшись про те, порозумів так справу, що на Українї хотять творити шляхту, яка його думці представляла ся в ненависній поль-

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ській формі. Укладачі договора, між якими відзначав ся Немирич, руський пан, що втік із Польщі до козаків по причині своїх релігійних переконань, були повбивані. Справедливо завважав у соймі один Поляк: "Коли давати дворянство, то давайте його цілому руському народови, що дорожить своею рівністю; але хто захоче кидати дорогоцінну сьвятість предків на приманку грубої черні? І кому ви даете дворянство? Тим, що сьміють ся над нашими грамотами і гербами?... Довго й уперто боров ся народ за внішню независимість і за внутрішню рівноправність. Та Польща і Москва видячи, що ні одною, ні другою не можна успокоїти упертого народа, постановила розірвати Україну на дві половині; лівий беріг Дніпра полишив ся при Москві, а правий, з виїмком Київа, Трипіля, Стайок і Василькова, при Польщі. Се чортівське діло розділу народа вроблено перший раз в Андрусівськім договорі 667 р., а опісля затверджено по вісімнайцяти літах у Москві. Українці бороли ся цілий сей час розпучливо за свою независимість і були примушені бити ся рівночасно з Москалями і Поляками, та заразом не переставали вони витягати братньої руки то до одних, то до других,

силкуючись заховати яким будь спосо бом цілість своєї батьківщини. Все булі даремно. Не поміг й розпучливий крої Лорошенка, що призвав на поміч Турцию Жителі Поділя і Київщини, не бажаюч служити польським панам, виемігрувал майже всі зі свойого краю і поселили с на степах, приналежних тепер до Харків ської тубернії, частини Вороніжської Курської; иньші пристали до донськи козаків. Не знали небораки, що за сто лі не уйдуть і тут їх потомки панської не волу! Плодородні поля ух попередны батьківщини запустіли поволи, няли Поляки, а народ, що розмножив с в XVIII ст., попав знов у такі самі об ставини, як у XVII ст. Згадано давнину вибухла кол її вщина, остання рожня проба вернути собі свободу, проб вже розірваної України. Дарма! Швидко Україна, і ненависна для неї Польща, р зом із її панами й піляхтичами попал під власть росийських царів.

Лівобережна Україна, заховави свій козацький устрій, догарала в моско ських дибах. Дітилюбна мати вітчини, К терина ІІ, знесла козацькі порядки, щоб успокоїти і привязати до себе уряників, деморалізованих уже й давній

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

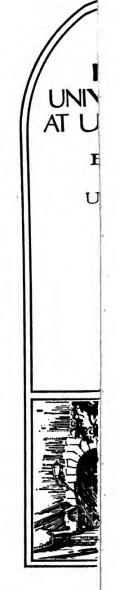

московським впливом — завела на Україні кріпосне право і уярмила вільний народ, що так уперто визволив ся колись від нього в його польській формі. В 1772 р. вона закріпостила народ також у слобідській Україні, потомків тих, що, як висше сказано, утікли там із Поділя й Київщини перед польським кріпосним правом.

Від тоді Україна мовчала. Її народність пішла в погорду. Назва хахол, яку Москалі давали козакам від їх оселедців, стала синоніном дурня. Поетична мова України стала предметом зневаги й насьмішок. Нерідко самі Украінці румяніли, коли їх вимова зраджувала їх українське походженє. Українська історія або була закинена, або представляла ся в перекрученій формі, відповідно до благих цілий і намірів правительства.

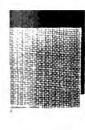
Пробуджене славянських народностий відгукнуло ся скоро в Україні і підняло з летартічного сну народню думку й почуваня. З'явило ся стремліне відродити народність, що вмирала під московським кнутом і петербурським батнетом та утворити самостійну літературу.

Та ідея панславізму була принята на Україні зовсім інакше, як у

Москві, де вона проявляла ся або в стремліню зрозуміти змисл тропарів та букварів, або в риторичних похвалах старомосковській Руси, під які підкладано бо язко всеросийському престолови надію, простерти колись "царственную десницу" на славянські народи і зготувати їм солодку долю України й Польщі. На Україні прибрала ся та ідея зараз в ясну форму федеративного союза Славян, де кожда народність хоронила би свої окремішности при загальній особистій і громадській свободі; рівночасно з тим витворило ся переконане, що лише сею і єдино сею дорогою може підняти ся Україна з упадку і зберегти свій власний, стільки разів несправедливо і безжалісно потоптаний вигляд. Молоді люди Харківського і Київського університета стали скоро пересякати сими ідеями. Чи-ж могло се уйти уваги пильних гнобителів усяких ідей за царя Николая?

В 1847 р. арештовано в Київі на донос студента Петрова, жандармського сина, кілька осіб, що належали до кружка українських письменників, а між ними й народнього поета Тараса Шевченка, якого славні стихотвори знають не тільки майже всї письменні Українцї, але й мно-

гі Росияне й иньші Славяне. Всїх арештованих завезли до "Ш-го отдъленія", де й тримали в тюрмі. З їх паперів і листів показувало ся, що вони всї були переняті ідеєю злуки Славян і любовю до всїх славянських племен у загалї, а до українського особливо; що були переняті омерзінем до кріпосного права і до релігійних та національних ненавистий, і співчутем над неосьвідомленим народом. Разом із тим деякі висловляли письменно думку, що було би дуже корисно, колибіснувало наукове товариство з метою, зближувати духову діяльність славянських народів і ширити між народом осьвіту¹).

В 2 кн. "Кіев. Старины" за 1883 р. Костомарів оповідає так про свій кружок: "В сїчні 1846 р підписаний під сею статею дискутував разом зі своїми приятелями Мик. Гулаком, Вас. Білозерським 1 Олекс. Навроцьким про те, як би належало при помочи вихованя молодежи, видаваня книжок із обсигу славістики, і при всякій нагоді приватними бесідами старати ся знайомити росийську суспільність зі славинським сьвітом. При тім ми уложили для себе desiderata, в яких висловляло ся те, що по нашим переконаням повинно було війти в основу будучої славянської взаімности. Перше бажане дотикало способів діяльности тих осіб, що найшли би в собі силу бути апостолами славянського відродженя. Се бажане містило ся в тім, щоби перестерігала ся щирість і правдивість, а відкидало ся єзуїцьке прави-

730

1 32

Eà

TUV

ACTE

10 H

12

\$ 3

HH

9H.

PP.

Ja

T

720

- B

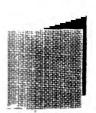
鴚

Š.

1

Що з думкою про таке товариство не вязав ся намір заснованя так званого тайного товариства, на се вказує ясно те, що в письмах арештованих осіб найдено осуд правила: "ціль оправдує способи". Як при таких даних можна було винуватити арештованих за політичний проступок, коли товариство істнувало в думці, а не в ділі, а гадка про федеративний союз Славян представляла ся тільки як ідеал у далекій будуччині? Чи можна було за те обвиняти і карати та ще як і як дов-

ло про осьвячене способів цілями, далі йшли бажаня, що дотикали Славян. Вони не були численні ні замотані і складали ся з отсих точок: 1) Визволене славянських народностей з під власти чужинців. 2) Організация їх у самостійні цолітичні звязки з задержанем федеративної звязи їх між собою; установлене докладних правил розмежованя народностей і устрою їх взаїмної звязи полишало ся часови і дальшому розробленю того питаня історією і наукою. З) Знесене всякої неволі в славянських сусиільностях, під яким би видом вона не скривала ся. 4) Знесене клисових привілетій і переваги, яві все наносять шкоду тим, що не користують ся ними. 5) Релітійна свобода і віротерпимість. 6) При цілковитій свободі всякої віри уживане одної славянської мови в публичних богослуженях усіх церков. 7) Повна свобода мисли, наукового вихованя і друкованого слова. 8) Научуване всіх славянських мов і літератур у наукових заведених усіх славинських народностей".

? Та що неможливе для звичайних люй, було можливе для Дуббельта. Він знав зараз, що тут єсть готовий матеял на те, щоби представити справу к, буцім то відкрито тайне політичне вариство, і охрестив утворене ним тованство назвою українсько-славянського!... икола Павлович, чоловік форми, давав льше значіня противним йому ідеям, ковони були прибрані в формальність, му знівечити товариство являло ся в го очах великою заслугою; через те дуббельт надіяти ся високої нагорогі прихильности.

Під моральним обухом замкненя кріпости примусили обвинених набазїти на себе, що дійсно було товариство 1); свого боку "Ш отдъленіе" дозволяло представити вигадане товариство в можню найбільше невиннім сьвітлі. Таким ном вони написали, що їх товариство кало ся західних Славян, а не тих, що ивуть під лагідною рукою всеросийськомонарха, що й одинокий може визвоти їх із під німецької та турецької корти

¹⁾ В своїй біографії, подиктованій д. Білозеркій, Костомарів називає сам свій кружок товавством. (Русская Мысль, 1885, кн. 5). М. Др.

миги. Хоч і яка немудра була видумка, хоч як перечила вона всему найденому в паперах арештованих, однак справу уладжено. Сьвіжо упечені державні проступники хоча й одержали кару, то вона була підпущена батьківським милосердем. Деяких головнійших виновників засадили у кріпость на рік, иньших на три роки, а опісля вислали на службу в великоруські тубернії; та одних і других піддали під острий догляд поліциї.

Поета Шевченка заслали простим вояком до Оренбурга, а опісля до Новопетровської кріпости; Никола I наказав остро, аби йому не позволяли ант писати, ані малювати (він був також маляр). Шевченко пробув поверх десять літ на таких моральних тортурах, у страшній країні на східнім березі Каспійського моря, на солончаках, де навіть трава не росте, під постійним надзором фрайтрів, що пильнували, аби він нічого не писав, ні малював. Як поводили ся з иньшими, можна судити з отсего: одного з політичних проступників, бувшого київського професора Костомарова, заслали до Саратова. Там притрафило ся незвичайне воийство: найшли двох хлопців замучених і викинених на лід Волги. Підозріне па

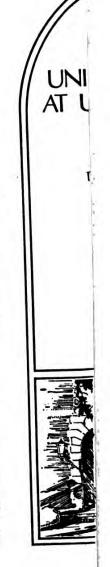

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ч. 33.

3

новоприбулий з тубернськими властями поліцмайстер, захотівши бачити в означенім дни всїх тих, що стояли під надзором поліциї в Саратові, прикликав Костомарова разом із польським книгарем Завадским і кількома иньшими Поляками, поставив їх у ряді з людьми лихого поведеня, відданими під надзір поліциї у справі вбийства хлопців, і став сипати їм батьківські моралі, щоб вони вели тверезе житє та не тягались по шинках та публичних домах.

Тих рисів доволї, аби показати, що значила за Николи віддача політичного проступника під надзір поліциї. Та на честь росийської суспільности треба признати, що куди царь не засилав наших земляків, їх опала давала дипльом на співчуте, поважане і довіре; заслані знов доказали зі свойого боку без виїмки чесним поведенем у службі і в приватнім житю твердість своїх моральних переконань. Для доповненя образу безстиду, з яким переводжено слідство в київській справі, належить іще додати, що Петров у нагороду за донос був принятий на службу "Ш отдъленія" з платнею і рантою XII-ої кляси, до чого він, як студент другого курсу не мав найменьшого права. Петров

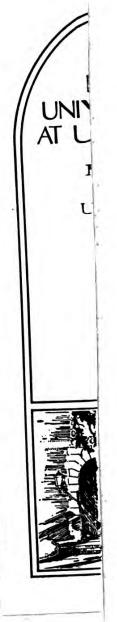

одначе зрадив за гроші своїх протекторів, продавши якісь папери "Ш отдъленія", за що був також кудись засланий.

Після київської справи були заборонені всї твори обвинених, а цензура і шпіонство почали страшно лютувати проти України; не лише українським книгам не дозволювано являти ся в сьвіт, але переслідувано навіть наукові статі про Україну на росийській мові; самі назви Україна, Малоросия, Гетьманщина уважано за нельояльні.

Прихильний вплив весни (хоч непостійної, з частими наворотами зимних морозів) — царюване Олександра ІІ-го пробудило й Україну. На українській мові появило ся нараз кілька прегарних творів. Визволене селян оживляє нас надіями на бідний, угнетений наш народ, якому відобрано все, чого він домагав ся ціле жите з такою упертістю і саможертвою. Дякуємо царю Олександру ІІ-ому і просимо лише, щоб освободив народ не тільки по імени, але аби він користував ся перед законом рівними правами з дворянством; иньшої свободи уперта в своїх старих переконанях Україна не розуміє.

Ab L

Ми бажали би крім того, аби правительство не лише не перешкоджувало нам, Українцям, розвивати свою мову, але аби помогло нам у сій справі і видало розпорядок, щоб у школах, які воно само заявило. -- будуть заведені для нашого народа, викладано предмети на рідній, зрозумілій йому мові, а не офіцияльній росийській, бо інакше український народ буде виучувати тільки слоале не розвивати свої відомости. Більше ми не будемо жадати і домагати ся, для себе властиво нічого, крім спільних із усею Росиєю бажань. Навпаки, ми бажали-6, щоб усі иньші Славяне злучили ся з нами в один союз, навіть під скиптром росийського царя, коли той царь стане володарем вільних народів, а не всепажерливої татарсько-німецької московщини. В будучім славянськім союзї, в який віримо і якого очікуємо, наша Полуднева Русь повинна становити окрему державну цілість на цілім просторі, де народ говорить українською мовою, з захованем едности, основаної не на пагубній, мертвій централізациї, але ясній сьвідомости рівноправности своїх власних користий. Аби-ж наші потомки побачили те, що ледви якому Симеону з нашого поколїня суджено бачити — треба, щоби Славяне очищували ся зі своїх давних упереджень!

зі своїх давних упереджень!

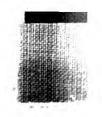
Найже ні Росияни, ні Поляки не називають с вої м и земель, заселених нашим народом.

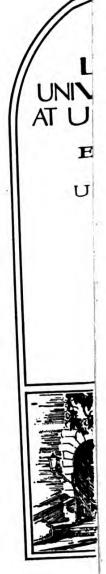
М. Костомарів.

q. 33.

4

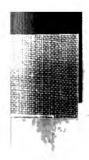
Оповістка.

"Українсько-руська Видавнича Спілка" в дала доси отеї книжки:

В першій сериї "Белетристичній Біблії теці":

T19			
Ціна в ко	роне	DBIM 1.CO	ва
1. Стефан Ковалів. Дезертир і иньші оповіда	нн	1.60	1
2. Іван Франко. Поеми.		1.60	- 1
3. Ольга Кобилянська. Покора і иныші опов		1.40	
4. тю де Монасан. Дика пан'ї і иньші оповіда	HH	1.30	
5. І. Франко. Полуйка і ин. борисл. оповіда	RE	1.40	
6. Наталія Кобринська. Дух часу і иньші оп	овід.	1.60	-
7. Кнут Гамсун. Голод, роман		2.20	,
8. Леся Українка . Думи і мрії. Поезиі		1.60	
9. Стефан Ковалів. Громадські промисловці	í	1.60	7
10. Уілліям Шекспір. Гамлет, принц данськи	ий	1.80	,
11. Генрик Понтоппідан. Із хат. Оповіданя		1.40	,
12. Богдан Лепкий. З житя. Оповіданя		1.20	*
13. Гергарт Гауптман. Візник Геншель		1.60	,
14. М. Коцюбинський. В путах шайтана. Опо	від.	1.60	,
15. Уілліям Шекспір. Приборкана гоструха		1.40	,
16. Панас Мирпий. Лихі люди		1.40	71
17. Короленко. Судний день		1.20	77
18. У. Шекспір. Макбет		1.60	71
18. У. Шекспір. Макбет		1.40	
20. У. Шекспір. Коріолян		1.80	,,
21. Михайло Яцків. В царстві Сатани		1.60	77
22. Панас Мирний. Моровенко	1	0 90	77
23. Лесь Мартович. Нечитальник		1.60	77
24. Михайло Коцюбинський. По людському		2.00	-
25. В. Оркан. Скацаний сьвіт		1.00	77
26. Василь Стефаник. Дорога		1.60	77
27. У. Шекспір. Юлій Цезар		1.60	77
28. Л. Толстой. Відроджене, (3 томи)		3.60	77
29. К. Гавлічек Боровский. Вибір поевий .	17	1.60	27
30. Ф. Заревич. Хлопська дитина		1.80	77
21 Swhonia Marana		_ 00	π

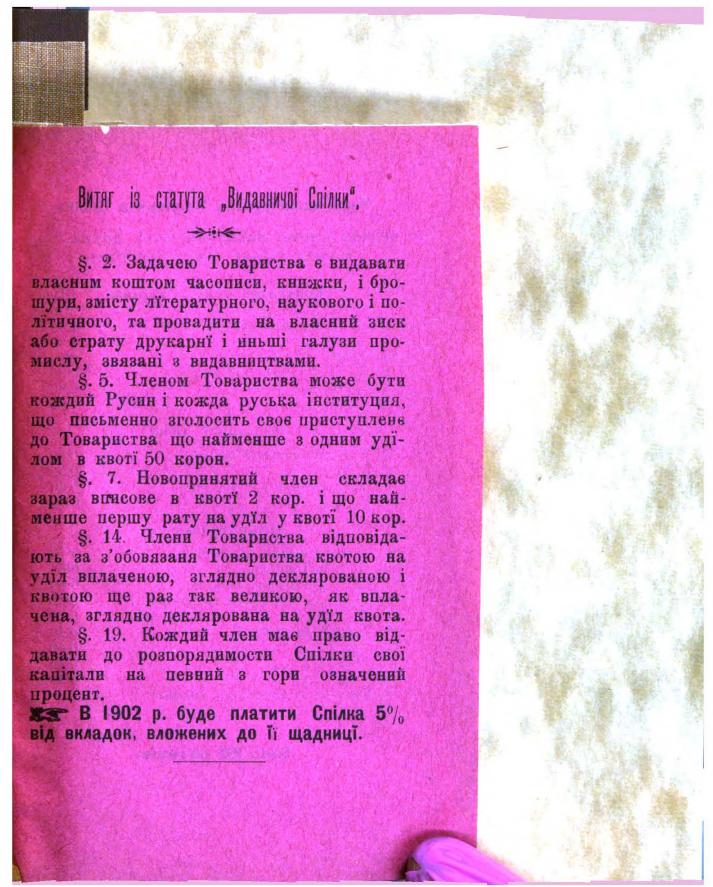

31.	І. Франко. Коваль Бассім	1.60	K.
32.	Уілліям Шекспір. Антоній і Клеопатра	1.80	27
33.	Е. Тимченко. Калевала (переклад)	3.00	
34	0. Катренко. Пан Природа і иньші оповіданя		"
35	Уіллін Шекспір. Багато галасу в нечевля.	1.60	"
	Іван Франко. Сім казок	1.40	27
	Сидір Воробкевич. Над Прутом	1.60	"
		1.80	77
20.	Уілліям Шекспір. Ромео і Джульста		"
10	К. Сроковський. Оповіданя.	1.40	77
40.	А. Кримський. Пальмове гилля	2.00	77
41.	О. Кониський. Молодий вік Макс. Одинця .	2.00	77
	Гю де Мопасан. Горля і иньші оповіданя.	1.30	77
43.	В. Кравченко. Оповіданя (друкують ся)		
44.	Уілліям Шекспір. Король Лір (друкуєть ся).		
45.	Д. Лукіянович. За Кадильну, повість	3.00	"
46.	Д. Лукіянович. За Кадильну, повість . Г. Гайне. Подорож на Гарц (друкуєть ся).		
	사람은 유프랑이가 되는 사람들은 한 사람들이 되었다. 그 그 그 사람은 그리고 있는 것이 되었다. 그리고 있다는 것이 없다.		
	Ціни подані за оправні примірники	. ър	10-
шу	рованих не продасть ся.		
шу	рованих не продаєть ся. У другій сериї, "Науковій Біблїотеці", вийн	. NE U	
1.	У другій сериї, "Науковій Бібліотеці", вийн Кароль Кавцкі, Народність і її початки	0.60	77
1. 2.	У другій сериї, "Науковій Бібліотеці", вийн Кароль Кавцкі, Народність і її початки Фр. Енґельс, Людвік Фаєрбах. Переклад		
1. 2.	У другій сериї, "Науковій Бібліотеці", вийн Кароль Кавцкі, Народність і її початки Фр. Енґельс, Людвік Фаєрбах. Переклад	0.60	n
1. 2.	У другій сериї, "Науковій Бібліотеці", вийн Кароль Кавцкі, Народність і її початки Фр. Енґельс, Людвік Фаєрбах. Переклад	0·60 0·50	n
1. 2. 3.	У другій сериї, "Науковій Бібліотеці", вийн Кароль Кавцкі, Народність і її початки . Фр. Енґельс, Людвік Фаєрбах. Переклад Будового	0.60 0.50 1.50	n
1. 2. 3.	У другій сериї, "Науковій Бібліотеці", вийн Кароль Кавцкі, Народність і її початки . Фр. Енґельс, Людвік Фаєрбах. Переклад Будового	0.60 0.50 1.50 0.80	n
1. 2. 3. 4. 5.	У другій сериї, "Науковій Бібліотеці", вийн Кароль Кавцкі, Народність і її початки Фр. Енґельс, Людвік Фаєрбах. Переклад Будового	0.60 0.50 1.50 0.80 2.00	n n n
1. 2. 3. 4. 5. 6.	У другій сериї, "Науковій Бібліотеці", вийн Кароль Кавцкі, Народність і її початки Фр. Енґельс, Людвік Фаєрбах. Переклад Будового	0.60 0.50 1.50 0.80 2.00 2.00	n n n
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7.	У другій сериї, "Науковій Бібліотеці", вийн Кароль Кавцкі, Народність і її початки фр. Енґельс, Людвік Фаєрбах. Переклад Будового	0.60 0.50 1.50 0.80 2.00 2.00 1.80	" " "
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.	У другій сериї, "Науковій Бібліотеці", вийн Кароль Кавцкі, Народність і її початки фр. Енґельс, Людвік Фаєрбах. Переклад Будового	0.60 0.50 1.50 0.80 2.00 2.00 1.80 3.00	n n n
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.	У другій сериї, "Науковій Бібліотеці", вийн Кароль Кавцкі, Народність і її початки Фр. Енґельс, Людвік Фаєрбах. Переклад Будового	0.60 0.50 1.50 0.80 2.00 2.00 1.80	" " "
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.	У другій сериї, "Науковій Бібліотеці", вийн Кароль Кавцкі, Народність і її початки Фр. Енґельс, Людвік Фаєрбах. Переклад Будового	0.60 0.50 1.50 0.80 2.00 2.00 1.80 3.00 1.00	n n n n n
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.	У другій сериї, "Науковій Бібліотеці", вийн Кароль Кавцкі, Народність і її початки фр. Енґельс, Людвік Фаєрбах. Переклад Будового	0.60 0.50 1.50 0.80 2.00 2.00 1.80 3.00 1.00	n n n n n
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.	У другій сериї, "Науковій Бібліотеці", вийн Кароль Кавцкі, Народність і її початки Фр. Енґельс, Людвік Фаєрбах. Переклад Будового	0.60 0.50 1.50 0.80 2.00 2.00 1.80 3.00 1.00	n n n n n
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.	У другій сериї, "Науковій Бібліотеці", вийн Кароль Кавцкі, Народність і її початки фр. Енґельс, Людвік Фаєрбах. Переклад Будового	0.60 0.50 1.50 0.80 2.00 2.00 1.80 3.00 1.00	n n n n n
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.	У другій сериї, "Науковій Бібліотеці", вийн Кароль Кавцкі, Народність і її початки фр. Енґельс, Людвік Фаєрбах. Переклад Будового. Фр. Енґельс, Початки родини, приватної власности і держави	0.60 0.50 1.50 0.80 2.00 2.00 1.80 3.00 1.00	" " " " " " " " " " " " " " " " " " "
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.	У другій сериї, "Науковій Бібліотеці", вийн Кароль Кавцкі, Народність і її початки фр. Енґельс, Людвік Фаєрбах. Переклад Будового. Фр. Енґельс, Початки родини, приватної власности і держави	0.60 0.50 1.50 0.80 2.00 2.00 1.80 3.00 1.00	n n n n n
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.	У другій сериї, "Науковій Бібліотеці", вийн Кароль Кавцкі, Народність і її початки фр. Енґельс, Людвік Фаєрбах. Переклад Будового	0.60 0.50 1.50 0.80 2.00 2.00 1.80 3.00 1.00	" " " " " " " " " " " " " " " " " " "

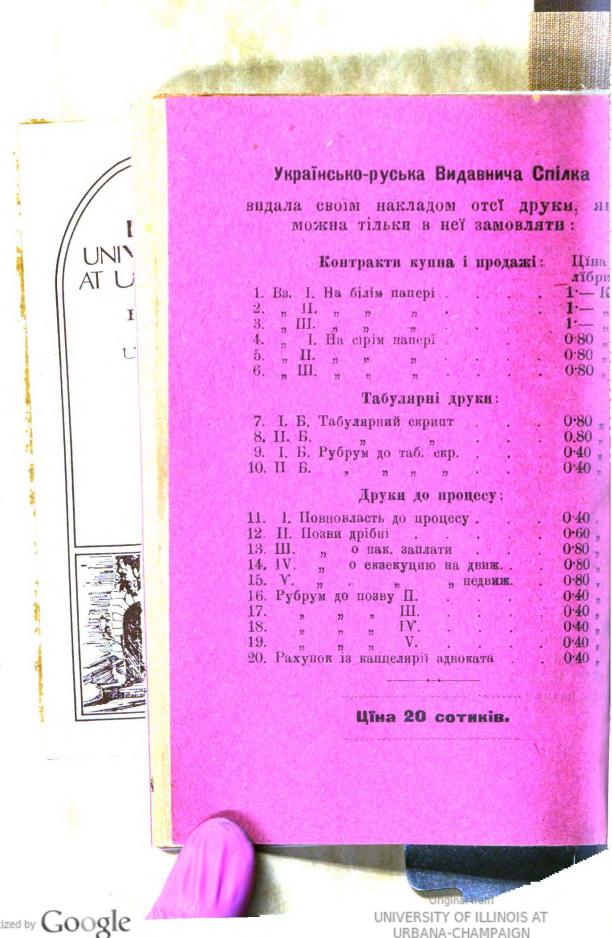
/\		1
A	1 (ノ F
		U
Transfer of the state of the st		100 m
THE STATE OF THE S		

a B Wannan Banan i face a single
3. В. Наумович, Величина і будова звіздяного
сьвіта
5. І. Пулюй. Непропаца сила
6. М. Грушевський, Бех-Аль-Джугур 0.10 7. І. Раковський, Вік нашої землі 0.10
8. A. Yexob , Kamtahra
9. М. Драгоманів, Мик. Ів. Костомарів 0-14
10. Е. Золя, Напад на млин
11. І. Пулюй, Нові і перемінні звівди 0-1
12. Г. Квітка, Маруся
13. М. Левицький, Спілкова умова для селян-
ських спілок 0.20
14. М. Куліш, Орися
16. О. Стороженко. Оповіданя. І 0.20
16. О. Стороженко, Оповіданя. І 0.20 17. В. Барвінський, Досліди в поля статистики 0.20
18. В. Короленко, Ліс шумить 0.20
19. І. Франко, Шевченко героем польської рево-
люцийной летенди 0.40
20. B. Гіго́, Кльод Ie
21. Е. Еган, Економічне положене руських селян
на Угорщині
22. П. Мирний, Лихий попутав 0.40
23. А. Д. Уайт, Розвій теографічних поглядів 0.30
24. Ів. Франка, Украдене щаств 0.50
25. С. Сфремов, Національне питане в Норветії 0.3
26. П. Нішинський, Гомерова Іліяда (1 пісня). 0.30
27. М. Драгоманів, Два учителі 0.40
28. Е. Золя, Повінь 0.30
29. С. Томашівський, Київська козаччина 1855 р. 0.1
30. П. Ніщинський, Гомерова Іліяда (2 пісня) . 0.3
31. Т. Масарик, Ідеали гуманности (друкуєть ся).
32. Лукіян, Зевс у клопотах (друкуєть ся).
33. М. Костомаров, Письмо до редакциї "Коло-
кола"
Адреса: Львів, ул. Чарнецького ч. 26.
Хто купує за готівку нараз усі книжки ви

Digitized by Google